

ARŞİVLERDE ARAŞTIRMACI EĞİTİMİ PROGRAMLARI: TASARIM VE UYGULAMA SÜRECİ

Yrd.Doç.Dr. Burçak Şentürk
Marmara Üniversitesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
burcaksenturk@marmara.edu.tr

Özet

Arşivcilik literatüründe araştırmacıyı konu alan çok fazla çalışma ile karşılaşmamaktayız. Ancak özellikle tarihi değeri olan arşiv malzemesinin kullanımı söz konusu olduğunda arşiv araştırmacısının eğitimi unsuru önem kazanmaktadır. Araştırmacıların arşivler ile ilgili detaylı bilgi sahibi olması ve arşivlerde malzeme üzerinde çalışma yaparken bir arşivci kadar hassasiyet gösterebilmesi eğitim programları ile mümkün olabilecektir. Böylelikle arşivcilerin değerli arşiv malzemesinin korunması ve kullanılması arasında yaşadıkları ikilem de kısmen çözülebilecektir.

“Arşivlerde Araştırmacı Eğitimi Programları: Tasarım ve Uygulama Süreci” başlıklı bu çalışmada arşivcilik ve eğitim literatüründe çok fazla üzerinde durulmayan genelde tüm bilgi merkezlerinde özelde ise arşivlerde uygulanması gereken bir araştırmacı eğitim programının genel çerçevesi çizilmekte ve uygulama yol haritası ortaya konulmaktadır. Bu süreç araştırmacılara arşivlerdeki malzemenin ülkenin ve insanlığın geleceği açısından stratejik öneminin aşılması ve malzeme üzerinde çalışırken dikkat edilmesi gereken teknik konuları da içeren detaylı bir süreçtir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Araştırmacı, Eğitim

RESEARCHER EDUCATION PROGRAMMES IN ARCHIVES: PROCESS OF DESIGN AND IMPLEMENTATION

Abstract

In the archival literature we do not usually come across the studies about researchers of archives. But the education of researchers is important when it is about the use of archival material that has historical value. Researchers will have detailed information on the archives and also they will be sensitive on archival material as much as an archivist with education programmes. In this way the dilemma of protecting or letting the researchers to use archival material can partially be solved.

In this study entitled ‘Researcher Education Programmes in Archives: Process of Design and Implementation’ a general framework and road map of a researcher education programme that should ideally be implemented in archives is provided. As it stands researcher education programmes are not given much coverage in literature. This process is a detailed one that not only covers topics of a technical nature that should be taken into account but also aims to encourage an appreciation of the strategic importance of archival materials from a national and future sensational perspective.

Keywords: Archives, Researcher, Education

GİRİŞ

Arşiv malzemesinin kullanıma sunulması ve tanıtılması gibi süreçler çoğu zaman arşivcileri zorlayabilmektedir. Çünkü kütüphane ve müzelerin aksine arşivler genelde insanların yaşamları boyunca özel bir nedenleri olmaksızın geldikleri ve araştırma yaptıkları yerlerden biri değildir. Aynı zamanda genelde üniversite düzeyindeki tarih öğrencilerinin, akademisyenlerin ve ilgili uzmanların dışında arşivlere ziyaret sık rastlanan bir durum değildir. Bu da beraberinde arşivlerin kullanımı ve değerli arşiv malzemesine yaklaşım gibi önemli

unsurlardaki bilgi eksikliğini getirmektedir. Arşive gelen araştırmacılar arşivin kullanımı, arşiv koleksiyonunun içeriğinin, orijinal malzeme üzerinde araştırma yapılması başta olmak üzere birçok konuda ne yapacaklarını bilememektedirler. Bu noktada arşivlerde araştırmacılar için özel olarak tasarlanmış eğitim programlarının önemi ve ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda ifade edilen durumun yanında araştırmacı eğitimi programları ile araştırmacılar değerli arşiv malzemesine bir arşivci dikkati ile davranabilecek alışkanlığı kazanabileceklerdir. Böylelikle arşivcilerin yaşadıkları malzemeyi koruyalım mı yoksa kullandıralım mı ikilemi de bir derece ortadan kaldırılmış olabilecektir.

'Arşivlerde Araştırmacı Eğitimi Programları: Tasarım ve Uygulama Süreci' başlıklı bu makalede arşiv araştırmacıları için bir eğitim programının genel çerçevesi çizilmektedir. Bu genel çerçeve içerisinde eğitim programı bir süreç olarak ele alınmakta ve bu süreç kapsamında eğitim programının içeriği, kullanılması gereken teknikler, araçlar ve eğitim ile ilgili geribildirim yöntemleri de ele alınmaktadır.

Araştırmacının Eğitimi

Ericson, daha iyi bir kitleye hizmet edebilmek için araştırmacıların eğitilmesi gerektiğini savunurken şu noktalar üzerinde de durmaktadır (Ericson, 1990: 118):

"Mesleğimizin en önemli misyonlarından biri şudur ki arşivler hizmet etmek için vardır. Açıkçası eğer hizmet ettiğimiz araştırmacı sayısı ile değerlendirilseydik çoğumuz işsiz kalırdık. Arşivlerden faydalanabilecek araştırmacı grupları çok çeşitlidir. Ancak öncelikli yapılması gereken araştırmacıları nasıl araştırma yapacakları konusunda eğitmek olmalıdır. Diğer bir deyişle biz arşivciler araştırmacılarımız konusunda çok zor beğenen kişiler olabiliriz ya da arşivin az kullanıldığından şikayet edebiliriz. Ama üçüncü bir yol her ikisini de yapmamak olabilir."

Çalışmanın Giriş bölümünde de belirtildiği gibi arşivler insanların belirli bir amaçları olmaksızın başvurdukları kurumlar değildir. Arşiv araştırmacıları çoğu zaman ellerinde sadece tarama yapmak istedikleri konu başlığı ve/veya anahtar kelime ile arşive gelmektedirler. Yine çoğunun arşivin kurallarından, arşiv koleksiyonundan, arşiv malzemesinin özelliklerinden v.b. konular hakkında bilgi sahibi olduğunu söylemek zordur. Mary Jo Pugh bu durumu şu cümlelerle desteklemektedir (Pugh 1992: 7):

"Çoğu araştırmacı arşiv kaynaklarının, araştırma araçlarının ve arşiv uygulamasının karmaşıklığına alışık değildir. Yine çoğu araştırmacı birincil kaynaklardaki bilgi birikimini anlama ve birleştirmede deneyim sahibi değildir. Çoğu öğrenciye kütüphane ve kütüphane katalogları kullanımı öğretilse de çoğu arşiv kullanıcısı için aynı durum söz konusu değildir. Bu nedenle çoğu kullanıcı hem birincil kaynakları hem de birincil kaynakların tanıtıldığı araştırma araçlarını anlayabilmek için yönlendirmeye ihtiyaç duymaktadırlar."

Yukarıda ifade edilenler ışığında eğitim programlarının uygulanmasının arşivlere, arşivcilere ve araştırmacılara getireceği faydalar yadsınamaz derecede fazladır.

Arşivler ve arşiv malzemesi için stratejik öneme sahip bir unsur olarak görülen eğitim sürecinin başarısı için birkaç önemli unsur göz önünde bulundurulmalıdır. Bu unsurlar:

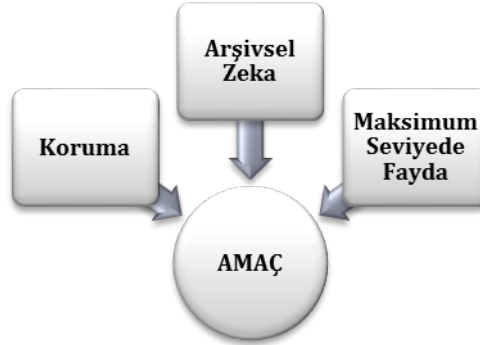
1. Eğitim programlarında önceden planlanmış bir süreç doğrultusunda hareket edilmesi stratejik bir unsurdur. Bu durumun arşiv malzemesinin hassasiyetinden ve doğasından gelen değerlerinden kaynaklandığı söylenebilir.
2. Arşivin mevcut ve potansiyel araştırmacı kitlesi iyi analiz edilmelidir. Özellikle araştırmacıların eğitim anlamında ihtiyaç analizi yapılmalıdır.
3. Arşivin korumakla yükümlü olduğu malzemenin hassasiyetinden kaynaklanan kullanıma sunma ile ilgili birtakım kurallar ve yaptırımlar olabilir. Bu noktada mutlaka eğitim programına dahil edilmelidir.

Arşivlerde Araştırmacı Eğitimi Programları

Arşivlerde araştırmacı eğitimi programlarının hazırlanması ve uygulanmasının arşivcilik uygulamasının temel süreçleri arasında henüz sağlam bir yer edindiğini söylemek zordur. Çoğu arşivde ve arşivciler tarafından eğitim, pazarlama hatta erişim hizmetleri bile hala arşivcilerin yan görevleri olarak görülmektedir. Bunun yanında daha önce de belirtildiği gibi arşiv araştırmacısının eğitimi stratejik öneme sahip bir unsurdur ve bu unsur arşivcinin

malzemenin değerlendirilmesi, düzenlenmesi, tanımlanması, depolanması gibi temel iş süreçlerine dahil edilmelidir ve bu doğrultuda ele alınmalıdır.

Çalışma kapsamında araştırmacı eğitim programlarının temel amaçları 3 başlık olarak belirlenmiştir. Bu amaçlar Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırmacı Eğitiminin Amaçları

Araştırmacıların eğitilmesinin ilk temel amacı değerli arşiv malzemesinin **korunması** olmalıdır. Araştırmacılar eğitilerek arşiv malzemesinin ne kadar önemli olduğu bilinci aşılabilir. Ayrıca arşiv malzemesinin kendine has özellikleri ve değerleri hakkında bilgi verilebilir. Bununla beraber farklı formattaki arşiv malzemesinin kullanımında dikkat edilmesi gereken noktalar da ayrıca araştırmacılara öğretilmelidir.

Araştırmacı eğitim programlarının ikinci temel amacı ise araştırmacılara **'Arşivsel Zeka'**nın aşılması olmalıdır. Arşivsel Zeka kavramı Elizabeth Yakel ve Deborah A. Torres tarafından 2003 yılında ortaya atılan bir kavramdır.

Yakel ve Torres birincil kaynaklarla etkin bir şekilde çalışabilmek için 3 temel bilgiye ihtiyaç olduğunu savunmuşlardır. Bunlar; malzemenin konu bilgisi, malzemenin içeriğini okuyabilmek için gerekli bilgi ve arşivsel zekadır.

Arşivsel zeka, araştırmacının arşiv prensipleri, uygulamaları, kurumları, kuralları v.b. hakkında sahip olduğu teknik bilgiyi ifade etmektedir ve malzeme ile ilgili konu bilgisinden farklıdır. Arşivsel zeka malzemenin çevresini oluşturan unsurlar hakkında diğer bir deyiş ile arşiv hakkındaki bilgiyi ifade etmektedir (Yakel,2003 :52). Eğitim programları ile araştırmacıya genel arşivcilik bilgisi, arşivin kuralları, koleksiyon ve farklı formattaki malzemeler hakkında bilgi verilerek araştırmacılara arşivsel zeka aşılabilir.

Araştırmacı eğitim programlarının üçüncü temel amacı ise araştırmacıların malzemenin maksimum seviyede **fayda sağlayabilmesidir**. Eğitim programı sayesinde malzeme, kurum ve malzemenin düzenlenmesi, tanımlanması, korunması v.b. teknik konularda ve en önemlisi malzemenin dönemi, içeriği ve üreticisi hakkında bilgi sahibi olan araştırmacılar doğal olarak malzemenin maksimum seviyede faydalanabileceklerdir.

Yakel ve Torres tarafından ortaya konulan bilgi unsurlarına ek olarak arşivcilik teorisi, uygulama ve prosedürleri ile ilgili olarak birkaç unsur daha bulunmaktadır. Araştırmacıların birincil kaynakları anlayabilmeleri için gerekli olan bu temel unsurlar:

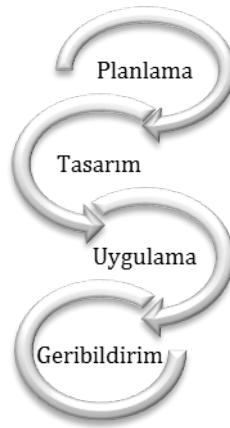
- Arşivcilik terminolojisi, arşivciliğin kavramsal çerçevesi
- Uluslararası kurallar ve
- Arşivcinin bilgi ve tecrübesi de dahil olmak üzere arşivin uygulamaları şeklinde sıralanabilir (Fisher, 2005:50).

Blais ve Enns arşivsel eğitim programları ile ilgili olarak bilinmesi gereken diğer önemli noktaları şu şekilde ifade etmişlerdir (Blais ve Enns, 1990: 106-107):

'Arşivsel eğitim programları kurum olarak bizim temel amacımızı desteklerler. Bu programların en temel amacı kullanıcılara malzeme arama stratejileri ve teknikleri hakkında rehberlik etmektir. Programlar tanıtıcı toplantılar, 'arşivlerde araştırma nasıl yapılır' başlıklı özel

seminerler içerebilir. Eğitim süreci bu iki temel başlığın yanında arşivciliğin değerlendirme ve koruma gibi diğer fonksiyonlarını da içerebilir. Arşivcilerin veya arşivlerin etkili eğitim programları düzenleyebilmek için dikkat etmeleri gereken ilk nokta kullanıcı profillerinin detaylı bir şekilde analiz edilmesidir. Bununla birlikte kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarının ve eğitim analizlerinin doğru bir şekilde ortaya konulabilmesi için gerekirse eğitim danışmanlarından yardım alınmalıdır.'

Arşiv malzemesinin korunması, araştırmacıya arşivsel zekanın aşılması ve arşivcinin malzemedan maksimum seviyede faydalanması olmak üzere 3 temel amacı olan araştırmacı eğitim programının çalışma kapsamında 4 temel süreç aşaması belirlenmiştir. Bu süreç Şekil 2'de gösterilmektedir.

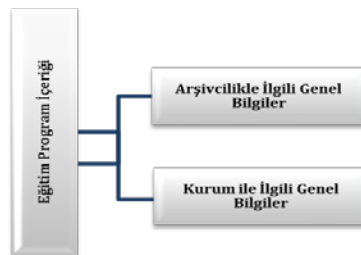
Şekil 2. Arşiv Araştırmacının Eğitim Süreci

Arşiv araştırmacısının eğitim sürecinin ilk aşaması **planlama**dır. Planlama aşamasında hangi işlerin, kimler tarafından, nasıl yapılacağı belirlenmelidir. Bunun yanında bu aşamada arşiv, arşivci ve malzeme ile ilgili önemli birkaç soru cevaplandırılmalıdır. Bu sorular:

- Kurumsal vizyonumuz, misyonumuz ve politikamız nedir?
- Sahip olduğumuz malzemenin niteliği ve niceliği nedir?
- Kurumumuzun belirli bir malzeme kullandırma politikası mevcut mudur?
- Sahip olduğumuz malzemeye erişim ile ilgili getirdiğimiz bir sınırlama var mıdır?
- Araştırmacı hedef kitlemiz kimlerdir?
- Araştırmacılarımızın eğitim ihtiyaç noktaları nelerdir? ve
- Oluşturacağımız eğitim programının amaç ve hedefleri nelerdir? şeklinde sıralanabilir.

Eğitim sürecinin ikincisi aşaması olan **tasarım**da uygulanacak eğitim programının içeriği belirlenmelidir. İçerik belirlenirken planlama aşamasındaki önemli soruların cevapları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışma kapsamında geliştirilen arşiv eğitim programının içeriği 2 temel bölümden oluşmaktadır ve bu bölümler Şekil 3'de gösterilmektedir.

Şekil 3. Araştırmacı Eğitim Programı İçeriği

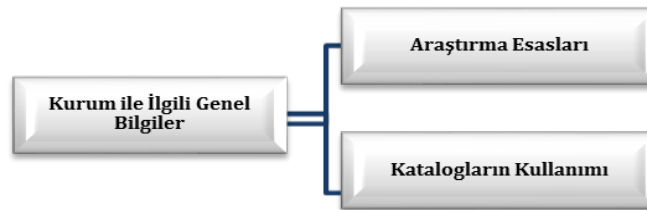
Eğitim program içeriğinin ilk adımı olan 'Arşivcilikle İlgili Genel Bilgiler'de arşivciliğin tüm alanları ele alınmaktadır. Bu alanlar Şekil 4'de verilmektedir.

Şekil 4. Araştırmacı Eğitim Programı İçeriği: I. Adım

Araştırmacıların malzemeye gereken önemi göstererek en etkili biçimde kullanılabilmesi için arşiv, arşiv malzemesi, malzemenin nasıl düzenlendiği, kullanılan teknik ve araçlar gibi arşivcilikle ilgili teknik bilgiler hakkında genel bilgiler edinmesi önemlidir.

Araştırmacı eğitim programının ikinci adımı "Araştırma Esasları" ve "Katalogların Kullanımı" olarak iki farklı başlık altında oluşturulmuş ve Şekil 5'de gösterilmektedir.

Şekil 5. Araştırmacı Eğitim Programı İçeriği: II. Adım

Arşivlerin büyük bir çoğunluğu yazılı olarak araştırma esaslarını belirlemektedirler. Yine çoğu zaman bu esasların temel başlıkları ve içeriği benzerlik gösterebilmektedir. Ancak önemli olan bu esasların hedef kitleye yani araştırmacılara benimsetilmesidir. Ayrıca kimi arşivlerde malzemenin kaynaklanan özel durumlardan kaynaklanan farklı araştırma kriterleri ve şartları belirlenebilmektedir. Bu durumda araştırma esaslarının eğitim programına dahil edilmesi daha da önemlidir. Eğitim programlarında kurum ile ilgili bilgiler verilirken arşivcilerin malzeme için oluşturdukları katalogların nasıl kullanılacağına dair bilgiler de verilmelidir. Burada önemli olan nokta katalogların hem basılı hem de elektronik olabileceğidir.

Eğitim programlarında kurum ile ilgili araştırmacılara verilmesi gereken birkaç diğer önemli bilgi:

- Sınırlı giriş
- Kimlik tanımlama
- Kayıt
- Araştırmacıya açık olmayan alanlar
- Çantasız giriş
- Malzeme talepleri/talep alma
- Malzemelerin yerine yerleştirilmesi
- Kopyalama
- Yazılı kurallar
- Acil durum planları ve
- Depolar şeklinde sıralanabilir.

Çalışma kapsamında oluşturulan iki adımlı Araştırmacı Eğitimi Program içeriğindeki arşivcilikle ilgili genel bilgilere eğitim programının uygulanacağı arşivin türüne, malzemenin niteliğine, araştırmacının amaç ve ihtiyaçlarına göre yeni başlıklar eklenmesi gerekebilir.

Araştırmacı eğitim programının içeriğinin belirlenmesinden sonraki aşama programın **uygulanması**dır. Bu aşamada, kullanılacak teknikler ve araçlar olmak üzere iki önemli nokta kesinleştirilmelidir. Teknik ve araçlar netleştirilirken araştırmacıların demografik bilgileri, arşivi kullanma amaçları, arşiv malzemesinin özellikleri v.b. unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Eğitim programında kullanılacak birkaç teknik:

- Eğitim Seansları
- Online Dersler (Sanal Sınıflar)
- Laboratuvar ve
- Videokonferanslar şeklinde sıralanabilir.

Eğitim programında kullanılacak araçlardan bazıları ise; temel bilgiler içeren kitapçıklar, el broşürleri, filmler ve koruma ekipmanları (eldiven v.b.) şeklinde sıralanabilir.

Araştırmacı eğitim programının son aşaması "**Geribildirim**"dir. Bu aşamada, eğitim gören araştırmacılarından ve eğitimi düzenleyip uygulayan arşivcilerden programın olumlu ve olumsuz yönleri ile ilgili bilgiler alınmalıdır. Bu aşamada anket ve/veya birebir görüşme tekniğinin kullanılması etkili olabilecektir. Eğitim programının eksik yönleri, kullanılacak farklı teknik ve araçlar gibi noktaların geribildirim aşamasında sorgulanması önemlidir.

Çalışma kapsamında daha önce de belirtildiği gibi arşiv araştırmacısının eğitiminde kullanılacak bir eğitim programının genel çerçevesinin çizilmesi amaçlanmıştır. Bu genel çerçevede programın temel aşamaları ve yol haritası belirlenmiştir. Arşiv kurumunun türü, malzemenin niteliği, niceliği, araştırmacının araştırma amacı v.b. unsurlar göz önünde bulundularak programın değiştirilmesi ve geliştirilmesi gerekli olacaktır.

SONUÇ

Ellis arşiv araştırmacısının eğitiminin en temel amacını ve avantajını: *'Eğitim süreçleri ile insanların ilgisi arşivlere yönlendirilebilir ve bu yolla arşivin ne olduğunu bile bilmeyen insanlar arşiv kullanıcıları haline dönüştürülebilirler. Eğitim programları insanlar ile arşiv malzemeleri arasındaki köprülerdir.'* şeklinde ifade etmektedir (Ellis, 1993: 308).

Arşivlerin ve arşivcilerin malzemenin kullanıma sunulmasından kaynaklanan birçok problem ve iş yükü araştırmacıların eğitimi ile aşılabilecektir. Bu yadsınamaz bir gerçektir. Günümüzde arşivler ve arşivciler pasif ve korumacı kimliklerinden yavaş yavaş sıyrılmaktadırlar. Artık bilgi profesyonelleri olarak bilginin geniş kitlelere hızlı bir şekilde yayılması temel amaçlarından. Hassas arşiv malzemesi için de aynı amacı gerçekleştirebilmenin öncelikli adımı araştırmacının eğitilmesi olacaktır.

Sonuç olarak Elizabeth Yakel'in de belirtmiş olduğu gibi (Yakel, 2002: 122):

"Arşivcilerin sorumluluğu öncelikle kendilerini birincil kaynak profesyoneli olarak yetiştirmek sonrasında ise arşivlerin daha geniş bir araştırma kitlesine açılabilmelerini sağlamaktır."

Not: Bu çalışma 07-09 Kasım 2012 tarihlerinde Antalya'da 16 Ülkenin katılımıyla düzenlenen "World Conference on Educational and Instructional Studies - WCEIS-2012"da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Blais, Gabrielle ve David Enns. (1990). From Paper Archives to People Archives: Public Programming in the Management of Archives. *Archivaria*, 31, 101-113.

Ellis, Judith. (Edit.) (1993). *Keeping Archives*. (2.Edit.) Australia: Thorpe.

Ericson, Timothy L. (1990). Preoccupied with our own gardens: Outreach and Archivists. *Archivaria*, 31, 114-122.

Fisher, Karen E., Erdelez, Sanda ve Lynne McKechnie. (2005). *Theories of Information Behavior*. New Jersey :American Society for Information Science and Technology.

Pugh, Mary Jo. (1992). *Providing Reference Services for Archives and Manuscripts*. Chicago: Society of American Archivists.

Yakel, Elizabeth ve Deborah A. Torres. (2003). AI: Archival Intelligence and User Expertise. *The American Archivist*, 66, 51-78.

Yakel, Elizabeth. (2002). Listening to Users. *Archival Issues*, 26, 111-127.